

**ASIGURAREA ȘI GARANTAREA BUNEI GUVERNANȚE PRIN
CONEXIUNEA DEMOCRAȚIEI DIGITALE LA NECESITĂȚILE
SOCIETĂȚII CIVILE. IMPLEMENTAREA E-VOTINGULUI ÎN
REPUBLICA MOLDOVA**

Conf.univ., dr. Ion CIOBANU
Catedra de Drept
Universitatea de Stat Alecu Russo din Bălți

ionciobanu1980@gmail.com

Rezumat: *Votul electronic, la fel ca și Internet, constituie un proces indispensabil al mai multor democrații în lume, menționează cercetătorii Regis Cabral și Paulo Roberto Santhias. Ca răspuns la diminuarea procedurilor de exercitare a votului tradițional, E-votingul devine o alternativă bună a buletinului de vot pe hârtie, dar în același timp trebuie să fim conștienți despre riscurile tehnologice în proces de implementare a votului electronic. Acest studiu încearcă să reflecte riscurile și oportunitățile ale implementării E-votingului în sistemul electoral autohton, ambele bazate pe experiența americană și estoniană.*

Cuvinte-cheie: *sistem electoral, drepturi electorale, listă electorală, norme electorale, carte de alegător, e-voting, registru electronic*

Summary: *Electronic voting, as well as Internet voting, is in the process of being incorporated into most democracies in the world, say Regis Cabral and Paulo Roberto Santhias. As a response to the degeneration of traditional voting methods, E-voting become a good alternative to Ballot reform, but in the same context, we must be aware about malicious codes that occur into the voting system. This article try to highlight the risks and opportunities of the E-Voting interference into national ballot reform, both based on the American and Estonian experience.*

Key words: *electoral system, electoral rights, electoral list, electoral act, bullet, e-voting, electoral register*

În articolele științifice precedente am abordat formarea bazei organizațional-tehnologice a alegerilor, precum și modalitățile de votare curente în Republica Moldova¹. De asemenea, am reflectat și problemele de principiu ale implementării votului electronic, însă totuși am optat pentru implementarea votului electronic și celui prin corespondență. Este necesar de menționat că nu tindem să excludem

¹ **Ciobanu Ion.** Unele considerații privind implementarea accesului electronic la oficialii aleși prin vot electronic. În: mat.conf. șt.-practice intern. *CONTRIBUȚIA TINERILOR CERCETĂTORI LA DEZVOLTAREA ADMINISTRAȚIEI PUBLICE*, 2015, p. 99-107. ISBN 978-9975-115-62-9.; **Ciobanu Ion.** Garantarea dreptului de vot și de a fi ales în Republica Moldova. În: mat.conf. șt. intern. *Colloquia professorum: tradiții și inovare în cercetare științifică*, ed. a IV, 2014, p. 48-52. ISBN 978-9975-50-136-1.; **Ciobanu Ion.** Unele considerații privind implementarea votului electronic în sisteme electorale contemporane, În: Mat.conf. șt. Coord. Academia Română-filiala Cluj, Institutul de Istorie George Barițiu, Departamentul de Cercetări Socio-Umane, 2015 (în curs de publicare).

votul mecanic/manual efectuat în baza buletinelor de hîrtie, ci mai degrabă să îl completăm cu votarea electronică directă².

Așadar, în articolul propus spre dezbatere, ne propunem să analizăm mai detaliat metodele, instrumentele și tehnologiile informaționale care sunt utilizate de guvernarea electronică.

În acest context, cercetătorii Virgil Stoica și Ovidiu Gherasim-Proca (citînd pe Wolf, Nackerdien și Tucciardini) fac trimitere la o clasificare mai extinsă a modalităților de vot³:

1. *Mașinile de vot electronice cu înregistrare directă (DRE)* – Unele din acestea oferă posibilitatea verificării prin sistemul VVPAT (voter-verified paper audit trail).
2. *Sisteme de citire optică (OMR)* – aplică tehnologii informaționale doar la fie pentru numărarea buletinelor de vot, fie pentru totalizarea rezultatelor prin scanarea buletinelor de vot în secțiile de votare.
3. *Imprimante electronice de buletine de vot* – preconizează utilizarea dispozitivelor care imprimă rezultatul alegerii făcute de votant pe un mediu de stocare a informației extern (hîrtie sau card), urmînd ca o mașină separată să îl înregistreze.
4. *Sisteme de vot la distanță online*, care oferă alegătorului opțiunea de a vota prin intermediul unei interfețe *web*, cu ajutorul oricărui dispozitiv conectat la rețea.

Aplicațiile votului electronic cunosc două forme fundamentale: *votul la distanță* (numit și *vot online* sau *vot web*, sau *vot prin internet*, *I-voting*) și *votul înregistrat de mașini electronice la secțiile de votare*⁴. În ambele cazuri, utilizarea internetului este indispensabilă procesului electoral.

În același context, autorul Donald P. Moynihan oferă următoarea numerotare a posibilităților de a vota, după cum urmează⁵:

² În literatura de specialitate americană regăsim abrevierea DRE – *direct recoding electronic machines*.

³ Stoica Virgil, Gherasim-Proca Ovidiu, *Guvernanta electronica. De la promisiuni teoretice la realitati empirice*. Iași: Editura: Universitatea Al. I. Cuza Iasi, 2014, 256 p. ISBN:978-606-714-001-9

⁴ Stoica Virgil, Gherasim-Proca Ovidiu, *Guvernanta electronica. De la promisiuni teoretice la realitati empirice*. Iași: Editura: Universitatea Al. I. Cuza Iasi, 2014, 150-151 p. ISBN:978-606-714-001-9

⁵ Donald P. Moynihan, *E-Voting in the United States*, In: *Electronic Government: concepts, methodologies, tools and applications* / Ari-Veikko Anttiroiko (ed.), Vol. II, Hershey, London, 2008, p. 1247-1254. ISBN 978-1-59904-947-2 (hardcopy) – ISBN ISBN 978-1-59904-948-9 (e-book); A se vedea versiunea online: <http://www.irma-international.org/viewtitle/11595/> (vizitat la 14.10.2015)

- Votare pe buletin de hîrtie / *Paper*: votarea are loc manual prin aplicarea ștampilei de vot pe buletin de hîrtie și apoi incluzîndu-l în urna de vot. Totalizarea se face de asemenea manual.

- Sistemul de votare Levier / *Levers*: alegătorul bifează în dreptul candidatului pentru care optează, iar totalizarea se face prin înregistrarea electronică a rezultatelor votării.

- Sistemul Punch cardurilor / *Punch Cards*: alegătorul utilizează la votare un card care îl găurește, iar totalizarea are loc prin scanarea și identificarea opțiunilor în dependență de codificarea (găurirea) buletinului.

- Scanarea optică / *Optical Scanning*: Alegătorul bifează buletinul de vot și apoi voturile sunt verificate și totalizate (prin scanare) de calculator.

- Mașini de totalizare electronică directă / *Direct recoding electronic machines*. *DREs*: alegătorii selectează candidații prezentați pe masa de lucru a calculatorului prin atingere (touching the screen) sau prin butoane. Voturile sunt totalizate în mod automat de calculator.

Astfel, ultimele două opțiuni sunt mai recent adoptate și se bazează pe tehnologii informaționale, dar ele nu exclud riscuri majore de exercitare a dreptului la vot.

Cercetătorul Donald P. Moynihan face trimitere la un studiu realizat de Institutul de Tehnologie de la Massachusetts și California, în care s-a demonstrat că la totalizarea alegerilor din SUA (în anul 2000) cazurile de vot rezidual⁶/vot nevalabil înregistrate de DRE (direct recoding electronic machines) au avut o marja mai mare (1.6%) decît în cazul votării în baza buletinelor hîrtie / totalizarea mecanică (1.3%) și scanării optice (1.2%)⁷.

În anii'90, mai mulți specialiști americani au atenționat despre riscurile majore în utilizarea tehnologiilor informaționale și despre inevitabilitatea apariției

⁶ Utilizarea noțiunii *vot rezidual* presupune situația în care 1) s-a votat mai multe candidaturi, 2) nu este clară opțiunea alegătorului ori 3) aplicarea buletinului curat, fără a vota pentru un oarecare candidat.

⁷ Donald P. Moynihan, E-Voting in the United States, In: *Electronic Government: concepts, methodologies, tools and applications* / Ari-Veikko Anttiroiko (ed.), Vol. II, Hershey, London, 2008, p. 1248-1249. ISBN 978-1-59904-947-2 (hardcopy) – ISBN 978-1-59904-948-9 (e-book); A se vedea versiunea online: <http://www.irma-international.org/viewtitle/11595/> (vizitat la 14.10.2015)

erorilor de sistem (de. ex.: Charles Perrow, B. Harris și D. Allen, R.T. Mercuri și P.G. Neumann, B. Schneier etc.)⁸.

Eșecul alegerilor prezidențiale din SUA (cazul alegerilor în statul Florida) în anul 2000 a servit ca o premisă de revizuire generală a sistemului electoral american și a votului electronic în special.

Departamentul Apărării SUA, prin programul federal de asistență (Federal Voting Assistance) a dezvoltat sistemul numit de secure Electronic Registration and Voting Experiment (SERVE). Acest sistem a avut menirea asigurării securității procesului electoral la alegerile generale locale din 2004 în statele care utilizau votul electronic (Arkansas, Florida, Hawaii, North Carolina, South Carolina, Utah, Washington etc.), dar experții au depistat și defecțiuni în sistem care ar fi admis atacuri cibernetice și ar putea afecta rezultatele alegerilor⁹. În acest sens, se impunea reconfigurarea totală a tehnologiilor informaționale și a rețelei internet.

Astfel, s-a decis ca votul computerizat să fie aplicat în mod exclusiv doar în incinta secțiilor de vot.

Totodată, problema utilizării tehnologiilor informaționale sofisticate și complexe au pus la îndoială rezultatele scrutinelor electorale datorită faptului că au fost elaborate de companii private, scopul fiind de acordare unui serviciu public.

Dominația unor companii private pe acest sector pune sub semnul întrebării transparența funcționării tehnologiilor destinate votului electronic. Astfel, în anul 2004 au fost depistate grave abateri de funcționare ale mașinilor electronice de vot produse de companiile private Electronic Systems & Software (probleme de totalizare ale rezultatelor în Carolina de Nord și Florida), precum și a companiilor lidere Diebold și Sequoia. În Olanda (anul 2007), a fost retrasă licența a companiilor producătoare de mașini electronice de vot NEDAP și SDU .

⁸ Perrow C. Normal accidents: Living with high-risk technologies. Princeton: Princeton University Press; Harris B., Allen D. Black-box voting: Ballot tampering in the 21st century. Renton, WA: Talion Publishing. Retrieved October 20, 2014; Mercury R.T., Neumann P.G. Verification for electronic balloting systems. In D.A. Gritzalis (Ed.), Secure electronic voting (pp. 31-42). Boston: Kluwer Academic Press, 2002, p. 37; Schneier B. Secrets and lies: Digital security in a networked world. New-York: John Wiley & Sons, 2000. p. 337.

⁹ Why the Era of E-Voting will have to wait. In: The New Atlantis, N. 4, p. 103-105 (online) <http://www.thenewatlantis.com/publications/online-democracy>

Ulterior, o atenție sporită procesului electoral electronic din anul 2008 au dedicat autorii R. Michael Alvarez și Thad E. Hall¹⁰. Analizând alegerile prezidențiale din noiembrie 2008 din SUA, cercetătorii sus-numiți reflectă neajunsurile sistemului e-voting, printre care au fost evidențiate totalizările eronate de către DRE, indicarea datelor anormale, imposibilitatea de a rezolva probleme apărute și posibilele fraudări ale alegerilor¹¹.

Problemele sus-menționate au fost regăsite și în cazul altor state europene.

Irlanda a început să introducă votul electronic în 2002, dar apoi a renunțat din cauza suspiciunilor legate de fraudă informatică. Marea Britanie a încercat, la rândul ei, procedul în anumite alegeri locale, dar guvernul actual a anunțat că nu dorește generalizarea lui. În Spania, Italia și Portugalia a fost testat în cazuri limitate, dar nu a fost adoptat prin lege.

În Germania, Tribunalul Constituțional Federal din Karlsruhe a invalidat integral utilizarea votului electronic în martie 2009, considerând că acest procedeu nu garantează pe deplin corectitudinea și secretul votului¹². Sistemul a fost experimentat pentru prima dată în 1999 la alegerile europene, apoi în alegerile locale și în alegerile legislative din câteva landuri, între 2006 și 2008. După decizia Tribunalului Constituțional, votul electronic nu a mai fost aplicat în alegerile din Germania¹³.

Același lucru se petrecuse cu un an înainte în Olanda, care a fost mereu, până recent, în avangarda revoluționării metodelor de votare. De altfel, marele val de neîncredere în votul electronic care s-a răspândit în Europa a pornit chiar din Olanda. Un grup civic, intitulat „Wij vertrouwen stemcomputers niet” (WVSN), care înseamnă „Nu ne încredem în mașina de vot”, a reușit să pună în evidență o serie întreagă de vulnerabilități ale mașinii de vot Nedap, utilizată în Olanda, Germania și Franța. Pe fondul acestor discuții, Olanda a abandonat votul electronic

¹⁰ R. Michael Alvarez și Thad E. Hall. The Perils and Promises of Digital Democracy. In: Electronic Elections. Princeton, Princeton University Press, 2008. P. 30-49. 256p.

¹¹ *Ibidem*, p. 30.

¹² Anterior, în anul 1981 fiind contestat votul prin corespondență.

¹³ *Ibidem*

în 2008 în toate variantele sale, până la găsirea unor tehnici care să inspire o deplină încredere.

În fine, votul electronic se aplică în Franța, atât prin mașini de vot cât și prin internet, raportorii citați mai sus recomandând conservarea sistemului, dar limitarea lui pentru cazul alegătorilor aflați în străinătate la mare distanță¹⁴.

Problemele de principiu ale votului electronic ar fi fost următoarele: 1. Asigurarea și garantarea securității votului contra fraudei electorale. 2. Dificultatea renumărării voturilor electronice. Cu toate acestea votul prin internet continuă, grație avantajelor sale evidente, să se aplice și să fie luat în considerare, chiar dacă nu este deloc cea mai ieftină soluție.

În ceea ce privește Republica Moldova, remarcăm tendințele de implementare a tehnologiilor informaționale (începând cu anul 2007).

Primul pas de armonizare tehnologică a fost condiționată de legea cu privire la Concepția Sistemului informațional automatizat de stat “Alegeri”.

Astfel, legea prevedea automatizarea tuturor etapelor procesului electoral, fapt care ar permite diminuarea substanțială a muncii manuale și eficientizarea controlului asupra legalității și transparenței procesului electoral. Tot în acest context, legea stipula expres posibilitatea de a desfășura alegeri complet automatizate, fapt ce va putea fi atins după soluționarea mai multor probleme de ordin organizațional și tehnic, cum ar fi: fundamentarea unui sistem modern de automatizare a tuturor proceselor electorale, identificarea cetățenilor în sistemul electoral electronic, implementarea totală a procedurii privind semnătura digitală, formarea deprinderilor de utilizare pe scară largă de către cetățenii Republicii Moldova a tehnologiilor informaționale etc¹⁵.

Diapazonul deciziilor se extinde de la tehnologiile deja utilizate de Comisia Electorală Centrală până la perspectiva votării complet electronice, când alegătorul se va identifica în sistemul informațional automatizat cu ajutorul unui document mecanolizibil, va primi pe ecran lista concurenților electorali, prin apăsarea tastei

¹⁴ <http://www.dw.de/> (online) votul-prin-corespondenta-o-tema-mai-grea-decat-pare (vizitat la 20.10.2015)

¹⁵ Lege Nr. 101 din 15.05.2008 cu privire la Concepția Sistemului informațional automatizat de stat “Alegeri” Publicat :04.07.2008 în Monitorul Oficial Nr. 117-119 art Nr : 457

își va da votul pentru un anume concurent și va confirma alegerea făcută, după care sistemul îi va bloca posibilitatea de a vota repetat la altă secție de votare. Va deveni inutilă întocmirea listelor electorale, întrucât cetățeanul va putea vota la orice secție de votare și numai o singură dată. Rezultatele votării se vor determina imediat după încheierea votării, iar datele privind numărul de alegători care au participat la vot vor putea fi obținute în orice moment pe parcursul votării. Implementarea și utilizarea unor asemenea tehnologii informaționale în domeniul electoral sînt posibile numai după efectuarea modificărilor corespunzătoare ale cadrului legislativ-normativ. Informatizarea proceselor electorale este considerată drept o componentă importantă a Strategiei naționale de edificare a societății informaționale – “Moldova electronică”¹⁶.

Așadar, observăm că legea 101 din 15.05.2008 invocată mai sus se realizează tendințelor contemporane de creare a E-democrației.

Însă, Planul de acțiuni al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2012-2015 a mai diminuat din aspirațiile reflectate în Legea nr. 101 din 15.05.2008.

Astfel, obiectivul nr. 4 din Planul de acțiuni al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2014 în conformitate cu activitățile prevăzute în Planul strategic al CEC pentru anii 2012-2015 presupune doar punerea în aplicare a SIAS „Alegeri” către anul 2015 (Acțiunea: 4.2 Implementarea deplină a SIAS „Alegeri”, cu excepția e-voting,¹⁷ iar acțiunea 5.3 prevede modernizarea camerei de servere/infrastructurii TIC și mai presupunea subacțiunile 5.3.1 Modernizarea serverelor Web&Baze de Date (destinate extinderii capacității de memorie a serverelor), precum și 5.3.2 Procurarea și instalarea sistemului de securitate Firewall (pentru Monitorizarea/configurarea, la necesitate, a sistemului)¹⁸.

Tot în acest context, Hotărîrea Nr. 2588 din 17.06.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de comunicare Comisiei Electorale Centrale pe anii 2014-2018 prevede posibilitatea implementării votului electronic la pct. 6 (Alte subiecte

¹⁶ Lege Nr. 101 din 15.05.2008 cu privire la Concepția Sistemului informațional automatizat de stat “Alegeri” Publicat :04.07.2008 în Monitorul Oficial Nr. 117-119 art Nr : 457

¹⁷ Planul de acțiuni al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2014 în conformitate cu activitățile prevăzute în Planul strategic al CEC pentru anii 2012-2015 (online) <http://www.cec.md/files/files/PLAN%202014%20CEC.pdf>

¹⁸ <http://www.cec.md/files/files/PLAN%202014%20CEC.pdf>

interesante ar putea fi votarea electronică; accesul la procesele electorale al persoanelor cu dezabilități și cetățenilor care domiciliază peste hotare; finanțarea partidelor politice etc)¹⁹.

Actualmente, unii autori autohtoni tratează eronat noțiunea de vot electronic confundându-l cu soft informațional prin care aleșii poporului exercită procedura de votare a proiectelor legislative în Parlamentul Republicii Moldova.

În opinia noastră, ambele interpretări ale votului electronic în Republica Moldova au suferit temporar înfrângere costisitoare sub aspectul costurilor, dar și a imaginii acestui tip de votare (E-voting).

Astfel, potrivit investigațiilor realizate de Centrul de Investigații Jurnalistice s-a constatat că o altă inovație tehnică implementată în Parlament și care a costat milioane de lei - sistemul de vot electronic, instalat în clădirea renovată a Parlamentului încă în 2013 - nu este funcțional și rămâne obiect de decor și în cadrul ședințelor plenare ale noilor legislatori²⁰.

Anterior, declarasem că Republica Moldova a făcut primii pași în direcția implementării votului electronic, adoptând Regulamentul cu privire la modul de utilizare a aplicației „Lista electorală”, aprobată prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr. 2099 din 30 iulie 2013. Astfel, a fost creată web aplicația www.alegatorul.md, bază de date independentă de datele registrului de evidență a populației²¹.

În acest context, la alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 s-a propus întocmirea listelor electorale în baza Registrului de stat al alegătorilor, cuprinzând toți cetățenii cu drept de vot care domiciliază ori își au reședința în raza teritorială a unei secții de votare²².

Deși în Raportul CEC cu privire la rezultatele alegerilor Parlamentului Republicii Moldova din 30 noiembrie 2014 s-a menționat despre implementarea

¹⁹ Hotărâre Nr. 2588 din 17.06.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de comunicare a Comisiei Electorale Centrale pe anii 2014-2018 în Monitorul Oficial Nr. 223-230 din 08.08.2014.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=354271>

²⁰ <http://jurnal.md/ro/economic/2015/10/26/cum-a-ajuns-parlamentul-cel-mai-mare-beneficiar-al-rectificarii-bugetare-allocatiile-pentru-nevoile-legislativului-majorate-cu-60/>

²¹ Ciobanu Ion. Unele considerații privind implementarea accesului electronic la oficialii aleși prin vot electronic. În: mat.conf. șt.-practice intern. CONTRIBUȚIA TINERILOR CERCETĂTORI LA DEZVOLTAREA ADMINISTRAȚIEI PUBLICE, 2015, p. 99-107. ISBN 978-9975-115-62-9.

²² <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2014/info/>

Registrului de stat al alegătorilor²³, totuși faptul funcționării defectuoase ale acestuia a fost trecută cu vederea.

Ca urmare, concurentul electoral Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a solicitat ulterior Curții Constituționale să declare nule alegerile din 30 noiembrie, din cauza că acestea ar fi avut loc cu mai multe încălcări, printre care exercitarea votului multimplu din cauza funcționării proaste a Registrului de stat al alegătorului și divergența dintre datele preliminare privind rata participării la vot în ziua alegerilor și rezultatele preliminare ale alegerilor anunțate de Comisia Electorală Centrală²⁴.

În aceeași ordine de idei, conform raportului de monitorizare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014 în Republica Moldova de către Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte (Asociația PROMO-LEX), funcționarea necorepunzătoare a registrului de stat al alegătorilor s-a constatat la toate Secțiile de votare din Consiliul Electoral al Circumscripției Basarabeasca, Edineț, Fălești, Dondușeni, precum și în localitățile Zârnești, Camenca, Glodeni, Secăreni, Cornești, Mereșeni (toate Hâncești), inclusiv în Chișinău. Funcționarea defectuoasă a registrului electronic s-a constatat în toate circumscripțiile electorale din Republica Moldova. Acest fapt a cauzat cozi²⁵.

Este necesar de menționat că la alegerile generale locale din 14 iunie 2015, Registrul de stat al alegătorilor a funcționat bine, iar rezultatele nu au fost contestate de către concurenții electorali. Dar este necesar să nu ignorăm faptul că ne aflăm la etapa incipientă de implementare a tehnologiilor informaționale și provocările ulterioare ar putea fi mult mai grave dacă nu vom securiza votul cetățeanului.

Actualmente, nu există o opinie unanimă privind funcționalitatea votului electronic. Pe de o parte, există cercetători sceptici ai implementării E-votului/I-

²³ Raportul CEC cu privire la rezultatele alegerilor Parlamentului Republicii Moldova din 30 noiembrie 2014 Aprobate prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr. 3108 din 5 decembrie 2014 (online) https://www.cec.md/files/files/raporttotalizarealegeri2014din5decemredactat_5373809.pdf

²⁴ <http://deschide.md/ro/news/politic/8525/PCRM-SOLICIT%C4%82-Cur%C8%9Bii-Constitu%C8%9Bionale-s%C4%83-declare-nule-alegerile-din-30-noiembrie.htm>

²⁵ Raportul de monitorizare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014 în Republica Moldova (online) http://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1417786016.pdf

votului din rațiuni de securitate și legitimitate reduse a procesului electoral, iar pe de altă parte asistăm la un progres tehnologic considerabil care ar putea revizui radical mecanismele și instrumentele exercitate în procesele electorale.

Prin urmare, unii autori sunt de părerea că deși votul electronic la distanță ar ușura sarcina exprimării preferințelor politice pentru o parte dintre alegători, cu siguranță, dacă procedura respectivă nu ar fi opțională, ar îngreuna-o pentru categorii socio-demografice determinate (bătrâni, grupuri ce nu beneficiază de educație, alte grupuri defavorizate)²⁶.

Ne raliem, însă, opiniei cercetătorilor Alvarez, Hall și Trechsel²⁷ care, referindu-se la cazul Estoniei, au invocat trei dimensiuni fundamentale de buna funcționare a sistemului electoral estonian:

1. Dimensiunile și caracterul centralizat al politicii estoniene.
2. Intensitatea confruntărilor politice conflictuale relativ mici în Estonia.
3. Evidența electorală precisă (registru electoral este cuprinzător, iar structura buletinului de vot - simplă).

Desigur, nu putem ignora și cadrul legal estonian explicit, dar și infrastructura telecomunicațiilor modernă.

În același context, autorii Igor Boțan, Corneliu Gurin și Elena Prohnițchi Potrivit unei analize a votului pe Internet în Estonia, sînt necesare patru premise pentru desfășurarea cu succes a votului electronic: 1) acces la Internet a populației; 2) un cadru legal care să reglementeze activitățile legate de Internet; 3) o cultură politică favorabilă utilizării internetului pentru activități politice; 4) existența cărților de identitate cu un grad mărit de securitate, necesare pentru identificarea digitală a alegătorului²⁸.

În concluzie, Republica Moldova poate implementa gradual (pe etape) votul electronic datorită dimensiunilor sale reduse și caracterului centralizat al politicii

²⁶ Stoica Virgil, Gherasim-Proca Ovidiu, *Guvernanta electronica. De la promisiuni teoretice la realitati empirice*. Iași: Editura: Universitatea Al. I. Cuza Iasi, 2014, p. 150 ISBN:978-606-714-001-9

²⁷ Stoica Virgil, Gherasim-Proca Ovidiu, op., cit. p. 169-170. Citat Alvarez R. M., Hall T. E., Trechsel A. H. *Internet Voting in Comparative Perspective. The Case of Estonia*. PS, Political Science & Politics, 42 (3), 2009, 497-505.

²⁸ Boțan Igor, Gurin Corneliu, Prohnițchi Elena. *Votarea peste hotare: Practici internaționale și recomandări pentru Republica Moldova*. Studiu analitic. Chișinău, 2010. p. 27. [online] <http://www.e-democracy.md/files/votarea-peste-hotare-2010.pdf> (vizitat 28.10.2015)

naționale după modelul estonian, însă riscurile confruntărilor politice conflictuale ar putea conduce la contestarea acestui mecanism democratic și inovator de către concurenții care nu au câștigat alegerile, pe motiv că renumărarea voturilor ar fi un proces extrem de anevoios și ar implica, în mod exclusiv, doar experți în domeniul tehnologiilor informaționale. De asemenea, va fi necesar de îmbunătățit cadrul legal electoral și infrastructura telecomunicațiilor.

Considerăm că la următoarele alegeri parlamentare votul electronic ar putea fi utilizat doar de către militari și civili aflați în misiuni umanitare, iar apoi E-votingul ar putea fi extins la misiunile diplomatice pentru a nu repeta situația de la alegerile parlamentare din noiembrie 2014, atunci când buletinele de vot (de hârtie) au fost repartizate insuficient și alegătorii au fost privați de dreptul fundamental la vot.

Doar după parcurgerea cu succes a acestor două etape, Comisia Electorală Centrală ar putea interveni cu propunerea de a extinde votul electronic la nivel național pentru alegerile parlamentare din anul 2022 (cu condiția că nu vor interveni alegeri anticipate).

Astfel, subiectul necesar pentru următoarele studii din acest domeniu ar fi elaborarea cadrului legal adecvat și implementarea infrastructurii telecomunicațiilor moderne (după modelul estonian).

Bibliografie

1. Boțan Igor, Gurin Corneliu, Prohnițchi Elena. *Votarea peste hotare: Practici internaționale și recomandări pentru Republica Moldova*. Studiu analitic. Chișinău, 2010. p. 27. [online] <http://www.e-democracy.md/files/votarea-peste-hotare-2010.pdf> (vizitat 28.10.2015)
2. Ciobanu Ion. Unele considerații privind implementarea accesului electronic la oficialii aleși prin vot electronic. În: mat.conf. șt.-practice intern. *CONTRIBUȚIA TINERILOR CERCETĂTORI LA DEZVOLTAREA ADMINISTRAȚIEI PUBLICE*, 2015, p. 99-107. ISBN 978-9975-115-62-9.;
3. Ciobanu Ion. Garantarea dreptului de vot și de a fi ales în Republica Moldova. În: mat.conf. șt. intern. *Colloquia professorum: tradiții și inovare în cercetare științifică*, ed. a IV, 2014, p. 48-52. ISBN 978-9975-50-136-1.;
4. Ciobanu Ion. *Unele considerații privind implementarea votului electronic în sisteme electorale contemporane*, În: Mat.conf. șt. Coord. Academia Română-filiala Cluj, Institutul de Istorie George Barițiu, Departamentul de Cercetări Socio-Umane, 2015 (în curs de publicare).
5. Donald P. Moynihan, *E-Voting in the United States*, In: *Electronic Government: concepts, methodologies, tools and applications* / Ari-Veikko Anttiroiko (ed.), Vol. II, Hershey,

London, 2008, p. 1247-1254. ISBN 978-1-59904-947-2 (hardcopy) –ISBN ISBN 978-1-59904-948-9 (e-book); A se vedea versiunea online: <http://www.irma-international.org/viewtitle/11595/> (vizitat la 14.10.2015)

6. Harris B., Allen D. Black-box voting: Ballot tampering in the 21st century. Renton, WA: Talion Publishing. Retrieved October 20, 2014, 217p. ISBN 1-890916-90-0

7. Hotărîre Nr. 2588 din 17.06.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de comunicare a Comisiei Electorale Centrale pe anii 2014-2018 În Monitorul Oficial Nr. 223-230 din 08.08.2014.

8. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=354271>

9. <http://jurnal.md/ro/economic/2015/10/26/cum-a-ajuns-parlamentul-cel-mai-mare-beneficiar-al-rectificarii-bugetare-allocatiile-pentru-nevoile-legislativului-majorate-cu-60/>

10. <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2014/info/>

11. <http://www.cec.md/files/files/PLAN%202014%20CEC.pdf>

12. <http://www.dw.de/> (online) votul-prin-corespondenta-o-tema-mai-grea-decat-pare (vizitat la 20.10.2015)

13. <http://deschide.md/ro/news/politic/8525/PCRM-SOLICIT%C4%82-Cur%C8%9Bii-Constitu%C8%9Bionale-s%C4%83-declare-nule-alegerile-din-30-noiembrie.htm>

14. Lege Nr. 101 din 15.05.2008 cu privire la Concepția Sistemului informațional automatizat de stat “Alegeri” Publicat :04.07.2008, În Monitorul Oficial Nr. 117-119 art Nr : 457

15. Mercury R.T., Neumann P.G. Verification for electronic balloting systems. In D.A. Gritzalis (Ed.), Secure electronic voting. Boston: Kluwer Academic Press, 2002, pp. 31-42.

16. Perrow C. Normal accidents: Living with high-risk technologies. Princeton: Princeton University Press, 464p. ISBN: 9780691004129

17. Planul de acțiuni al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2014 în conformitate cu activitățile prevăzute în Planul strategic al CEC pentru anii 2012-2015 (online) <http://www.cec.md/files/files/PLAN%202014%20CEC.pdf>

18. Raportul CEC cu privire la rezultatele alegerilor Parlamentului Republicii Moldova din 30 noiembrie 2014 Aprobate prin hotărîrea Comisiei Electorale Centrale nr. 3108 din 5 din decembrie 2014 (online) https://www.cec.md/files/files/raport_totalizare_alegeri_2014_din_5decembriededactat_5373809.pdf

19. Raportul de monitorizare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014 în Republica Moldova (online) http://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1417786016.pdf

20. R. Michael Alvarez și Thad E. Hall. The Perils and Promises of Digital Democracy. In: Electronic Elections. Princeton, Princeton University Press , 2008. 256p. ISBN-13: 9780691146225.

21. R. M. Alvarez , T.E. Hall, A. H. Trechsel. Internet Voting in Comparative Perspective. The Case of Estonia. PS, Political Science & Politics, 42 (3), 2009, 497-505.

22. Schneier B. Secrets and lies: Digital security in a networked world. New-York: John Wiley & Sons, 2000. 448p. ISBN:0471253111

23. Stoica Virgil, Gherasim-Proca Ovidiu, Guvernanta electronica. De la promisiuni teoretice la realitati empirice. Iasi: Editura: Universitatea Al. I. Cuza Iasi, 2014, 256 p. ISBN:978-606-714-001-9

24. Why the Era of E-Voting will have to wait. In: The New Atlantis, N. 4, p. 103-105 (online) <http://www.thenewatlantis.com/publications/online-democracy>